

УДК 101+177. 2.42

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.2>

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У РЕЛІГІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Зоя Атаманюк

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», кафедра філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна*

В статті розглядається релігія як соціокультурний феномен і соціальний інститут, який характеризується універсальністю функціонування в суспільстві, взаємозв'язком з всіма соціальними інститутами, не зважаючи на офіційну відділеність її від держави. Мета статті – обґрунтувати явище толерантності в українському релігійному середовищі. Ми звертаємо увагу, що релігія тісно пов'язана з національними устремліннями народу, його традиціями, побутом, культурою. Україна це – поліконфесійна держава і потребує розуміння і взаємоповаги представників різних конфесій, що відбувається не завжди. Для релігії характерним є проникнення в усі сфери буття зі збереженням власної автономності. При всій багатоманітності конфесійного життя, релігія складає соціокультурну взаємодіючу і взаємно відштовхуючу систему елементів різної сили, інтенсивності взаємин. Проведений аналіз дає підстави для уточнення інтегративної функції релігії в українському суспільстві: насамперед реалізується ця функція засобами культури, а тому її слід визначити як соціокультурну інтегративну. Підґрунтям толерантності у релігійному середовищі є висока духовність. В процесі взаємодії релігійного і соціокультурного формується релігійна складова соціокультурної трансформації, в якій переважаючим є не соціокультурна деструкція і консерватизм, а, в умовах перехідного суспільства і загальної його кризи, визначальним є санаційно-оздоровлюючий культурно-акумулятивний, соціально і національно консолідуючий вплив релігії і церкви, особливо православної, на соціум, на формування національно-культурної ідентичності, етноформуючий процес в цілому. Однією з історичних місій релігії, що набуває в сучасному світі все більшої актуальності, є формування відчуття єдності людського роду, значущості неперехідних загальнолюдських моральних норм і цінностей.

Ключові слова: релігія, толерантність, релігійне середовище, духовність, соціокультурні трансформації.

Постановка проблеми. Свобода вибору – один з центральних питань філософії релігії. Чи вільна людина у своєму виборі? Чи може вона сам вирішувати, як їй чинити в кожній конкретній ситуації? Або все ж її вчинки зумовлені заздалегідь, і можливість вибору є лише ілюзією? У релігійних ученнях питання про свободу волі, без якої неможлива релігійна етика, вирішується в плані самовизначення людини по відношенню до дії Бога, що описується в поняттях благодаті і божественного промислу. У кожному епоху проблема свободи совісті, свободи релігії ставилася й розв'язувалася залежно від змісту та характеру суспільних відносин, від рівня розвитку соціуму, від потреб та історичних завдань, які поставали перед суспільством, від інтересів та мети того чи іншого класу і навіть від світоглядних уподобань окремих правителів. Світова історія (особливо в її християнському аспекті) зберігає з цього приводу чимало фактів. Людині притаманна психологічна потреба пов'язувати своє життя з чимось недосяжним, вищим, священним, що надавало б життю

певного сенсу, і слугувало б своєрідною опорою у розв'язанні проблем свого життя. Таким чином, релігія є формою онтологічного самовизначення людини.

Аналіз наукових джерел і публікацій. У складний історичний період активно висувалися й обстоювалися ідеї віротерпимості, релігійної свободи і навіть свободи в релігії (І.С. Еріугена, П. Абеляр, Е. фон Репков, І. Флорський, В. Оккам, М. Падуанський та ін.). Ці ідеї, як і вимоги «свободи в поясненні Святого письма», вільного вибору релігії набули розвитку в епоху Відродження та Реформації.

Свободу совісті (свободу релігії) як категорію права, яка несла в собі вимогу необхідності забезпечення права для людини бути вільною у виборі релігії, здійснення релігійних обрядів, права, що виключало б будь-яке насилля над її совістю, обґрунтовано в працях ідеологів буржуазії, що народжувалася: Т. Мора, Ш. Бодена, М. Монтеня, Б. Спінози, П. Бейля, Ж. Мельє, Т. Гобса, Д. Толанда, А. Коллінза, Д. Локка. Вони справили значний вплив на розвиток уявлень про свободу совісті в її правовому прочитанні [3, с. 258]. Найбільш радикальними провідниками ідей свободи релігії, віросповідань, совісті у XVIII ст. були французькі просвітителі Ф. Вольтер, Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, а також німецький філософ Л. Фейєрбах.

Мета статті – обґрунтувати явище толерантності в українському релігійному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Завдяки релігії до людини приходить відчуття реальності першооснови чи першоджерела буття, реальності, що стоїть над будь-яким буттям. Яке б слово чи ім'я ми не вживали, воно не буде відповідним таємничій, незбагненній глибинності та всеохоплюючій повноті того, що мається на увазі. Найчастіше цю першооснову називають Богом. В людській душі це прагнення до Бога притаманне ще з її зачаття, адже не дарма К.Г. Юнг наголошував, на важливості певних структур безсвідомої частини психіки – архетипах (першообразах), які є вродженими. Найголовнішими серед архетипів так званого колективного безсвідомого, за Юнгом, є архетип Бога [7, с. 403].

Навіть атеїстів не можна вважати людьми справді невіруючими – в їх поглядах проявляється якесь смутне релігійне почуття, хоча і спрямоване на земні об'єкти, особистості та ідеї. Антирелігійні доктрини часто бувають пов'язаними з внутрішніми поривами містичного характеру; ідеологічні міфи, сприйняті на віру, є по суті перелицьованою релігією [3, с. 263].

Релігія як соціокультурний феномен і соціальний інститут характеризується універсальністю функціонування в суспільстві, взаємозв'язком з всіма соціальними інститутами, не зважаючи на офіційну відділеність її від держави. При цьому для релігії характерним є проникнення в усі сфери буття зі збереження разом з тим автономності. Таким чином, релігія при всій строкатості і багатобарвності конфесійного життя складає «соціокультурну взаємодіючу і взаємно відштовхуючу систему елементів різної сили, інтенсивності взаємин у певних блоках, різної зовнішньої орієнтованості, соціальної підтримованості і ворожості до соціуму, в якому вони існують» [6]. Так, «релігія представляє собою особливий соціокультурний комплекс, який, при всій властивій його природі консервативності, постійно змінюється, модернізується, бо служить не тільки вищим силам, але й людям. Тому між станом культури і релігії існує взаємозалежність, а релігія має специфічні функції як у суспільстві і цілому, так і в його культурі, які мають стати предметом дослідження такого значного розділу соціальної філософії як духовне життя суспільства» [3, с. 261].

Релігія тісно пов'язана з національними устремліннями народу, його традиціями, побутом, культурою. Усвідомлення своєї національної культури – явище необхідне і є досягненням цивілізації, тоді як руйнування національних цінностей веде до руйнації

культури і цивілізації. Але, Україна це – поліконфесійна держава і потребує розуміння і взаємоповаги представників різних конфесій, що відбувається не завжди. В цій ситуації значно зростає роль релігії як форми суспільної свідомості, яка створює свою систему норм і цінностей, тим самим виконуючи культурно-регулятивну соціальну функцію відлагодження і зняття соціальних напружень і суперечностей. В її контексті можна виділити і соціально-моральну функцію релігії, яка полягає у сприянні зняттю соціально-психологічних стресів, визначенню моральної позиції.

Релігії, як породженню свого соціуму, в історичному аспекті, і в сучасних умовах притаманна також інтеграційна функція, функція збереження і утвердження існуючої соціальної системи, яка створює видимість соціально-етичної взаємної приналежності за ознакою віросповідання як приналежності Батьківщині, що дає підстави певним чином ототожнювати релігію і національну культуру. Умовно ми визначаємо цю функцію як націєстверджуючу, бо цінності церкви значною мірою співпадають з культурно-націєстверджуючими процесами [5, с. 89].

Соціально-політичні трансформації ХХ століття сприяли появі нових умов виникнення релігійних конфліктів, що у свою чергу вимагає нових підходів для їх вирішення. Існуючі в сучасній Україні релігійні конфлікти також мають специфічні умови зростання, які формуються в соціумі та структурних взаємодіях суспільства і релігійних організацій на різних рівнях.

Серед існуючих релігійних конфліктів в Україні, можна виділити наступні: міжрелігійні, особливе місце серед яких займають конфлікти між давнішими та новими релігійними організаціями; міжконфесійні – між православними і католиками, між ними та протестантами; конфлікти між різними суспільними інститутами та релігійними організаціями (наприклад, у середовищі освіти і т.п.). Зараз, найбільшу актуальність з них викликає внутрішньоправославне протистояння між УПЦ (МП) і ПЦУ. Але не втратили своєї актуальності релігійні конфлікти, одним із суб'єктів яких є нові релігії.

Причинами виникнення більшості релігійних конфліктів у сучасному українському суспільстві виявляються майнові суперечки (будівництво храмів, оренда приміщень); затримка при поверненні культових споруджень, передача або використання храмів між різними релігіями; реєстрація релігійних організацій, і інші випадки [5, с. 121]. Своєрідність форм сучасного релігійного конфлікту почасти пов'язана з поширенням нових релігій, їх відносинами з раніше діючими релігіями та іншими суспільними інститутами. У цьому випадку новина виникнення та ступені вирішення релігійного конфлікту обумовлена, на наш погляд, у першу чергу, ствердженням принципу релігійної свободи. Більшість країн сучасного світу є демократичними або прагнуть бути такими та відстоювати відповідні принципи, одним із яких є дотримання прав і свобод людини. Дотримання релігійної свободи в другій половині ХХ століття, як показує практика, сприяло зменшенню кількості конфліктогенних ситуацій у соціумі, і навпаки, порушення цих прав може призвести до виникнення конфліктів, зародженню екстремістських рухів і тероризму [5, с. 89].

В Україні постійно змінюється законодавство з метою вдосконалення дотримання релігійної свободи, але це не виключає випадків її порушення з боку різних суспільних інститутів, у тому числі й релігійних організацій. Конфлікт між новими релігіями та громадськими організаціями, у більшості випадків носить латентний характер. Це не відноситься до діяльності «антикультових рухів», які в нашій країні, у своїй більшості носять «проправославний характер» [5, с. 89]

Умови виникнення релігійних конфліктів можуть перебувати та залежати від віровчення і соціальної діяльності релігійної організації, так і без урахування цих характеристик.

Особливу цікавість викликає конфлікт між релігійними організаціями та суспільством, що виникає через прагнення релігії перетворити, удосконалити існуючий суспільний лад. Боротьба за перетворення зовнішнього світу сприяє інтеграції усередині релігійної організації й, навпроти, дезінтеграції суспільства [5, с. 89].

Тому однією з тенденцій трансформації масової релігійності є формування імітативної релігійності, яка має характер «культурного інсценування», де зміст цієї культурної форми має вторинне значення, а сама участь в ній має репрезентативний, театральний-ігровий характер.

В цілому процес релігієзації в Україні має свої особливості. Слід підкреслити, що модернізаційні процеси в релігійній сфері в перехідний період в Україні проявляються не в формі секуляризації, як в західних країнах, а в зростанні релігійності, яка сприяючи демократизації й утвердженню національно-культурної ідентичності об'єктивно стимулює модернізаційно-трансформаційні процеси [4, с. 206].

Модернізаційність проявляється в тому, що цей процес відбувається в динаміці демократичних перетворень і, частіше всього, породжує кризу консервативних традиціоналістських систем. Разом з тим слід зауважити, що зростаюча духовна розкріпаченість характеризується нерідко принциповою невизначеністю і аморфністю.

Основна ж маса населення пов'язана з релігійною традицією в більшій мірі народними звичаями, що дає підстави говорити про слабку структурну визначеність релігійного життя і неусталеність однієї із базових характеристик релігії як соціального інституту, якою є система соціально-релігійних відносин, що трансформуються. Пошук нової спільної основи в Україні відбувається в умовах кризи і війни, які особливо сильно впливають на саме ідентифікаційне самовизначення населення, значна частина якого прагне знайти задоволення своїх духовних та екзистенційних потреб в релігії [2, с. 15].

«Тому становище релігійної сфери є одночасно фактором відновлення національно-етнічних традицій і формування нових, в тому числі нехристиянських, аспектів релігійно-духовної культури» [4, с. 206], – висловлює позицію український дослідник С.Борінштейн.

Православ'я все більше сприймається особливо молоддю не як релігія, а як компонент духовної культури, данина традиції, чинник визначення національності. В результаті «православ'я стає певною соціокультурною оболонкою, а реальна віра наповнюється політеїстичним змістом» [4, с. 211].

Ці зміни політеїстичного характеру є модернізаційно-трансформаційними за своїм змістом, а визначена при опитуваннях досить висока релігійність є формою інтересу, а не світоглядною установкою.

Разом з тим суперечності і навіть конфлікти, якими позначене православне життя України, охоплюють масу населення, загрожують дестабілізацією і напруженням. Названі конфлікти продовжуються вже не одне десятиліття, залучаючи до певної участі в них громадянське суспільство, державу, закордонні конфесійні центри і набувають широкого громадського резонансу [4, с. 211].

Зазначимо, що релігійні конфлікти, на наш погляд, є дзеркальним відображенням стану всього українського суспільства в цілому, яке просякнута цілою низкою різноманітних конфліктів. Це суттєво впливає на трансформаційні процеси в Україні [4, с. 212].

Розвиток міжцерковних конфліктів залежить від позаконфесійної системи відносин: «церква – держава», «церква – громадські організації», «церква – політичні партії», «церква – організації освіти і культури».

Європейський соціальний та культурний плюралізм спричинив поширення деномінацій вибору, посилив роль власного релігійного вибору. Характерною формою релігії у новітній час є еkleктизм, який відображає пріоритетність вибору особистості і який є типовою рисою трансформаційних процесів постмодерністського характеру, що знаходить все більший прояв на українських теренах у формі політеїстичності.

«За релігійною боротьбою маскуються конфлікти культур, течій, різних цивілізаційних типів», – вважає С. Борінштейн. Історично обумовлена амбівалентність України визначається тим, що кордони православно-слов'янської цивілізації і євроатлантичної не співпадають з державними, проходять всередині її території, а тому в масовій свідомості маємо різнонаправлені орієнтації і позиції, а політизація релігійного життя приводить до сакралізації політики. В цілому складається у релігійному полі українського суспільства коло проблем, породжених традиційною і нетрадиційною ідентичністю як віддзеркаленням суперечливої полістилістичності процесів трансформації, відбувається «поступове зайняття першого місця культурною моделлю «атлантизму», що нівелює раціонально-духовні основи релігійності населення України, загрожує втратою своєї релігії і віри» [4, с. 213].

Національні релігії такі як іудаїзм, синтоїзм, конфуціанство сприяли національній консолідації шляхом сакралізації культурних відмінностей, проповіддю спільності походження, формуванням особливих моделей поведінки яка ґрунтувалася на своєрідності культу. Трохи інша картина спостерігається у випадку, коли в якості підстави для ідентифікації виступають світові релігії – християнство, буддизм, іслам. Вони звертають свою проповідь уже не до представників окремого етносу або народу, але до всіх людей без розрізнення походження, раси, майнового і соціального стану. Маючи досить значний ареал поширення, охоплюючи різні народи й етноси дані релігії не закріплюють націєдиференціюючих ознак і тяжіють скоріше до створення наднаціональної спільноти віруючих [3, с. 262].

Разом з тим, важливим чинником національних рухів була теза про месіанську роль та обраність народів, та їх зусилля по впровадженню Божої волі у світі. В домодерні часи на теренах західної та східної Європи християнська релігія відігравала роль провідної суспільної і навіть політичної ідеології. Вона виступала в якості вищої інстанції легітимації. До Святого Письма апелювали діячі національних за змістом протестантських реформаційних рухів. На авторитет католицької церкви спирались європейські монархи намагаючись вгамувати або хоч би призупинити центробіжні політичні тенденції у власних державах.

Проведений аналіз дає підстави для уточнення інтегративної функції релігії в українському суспільстві: насамперед реалізується ця функція засобами культури, а тому її слід визначити як соціокультурну інтегративну. Разом з тим, незбігання віри в межах однієї соціальної групи, різних соціальних груп в одному суспільстві і різних суспільств і може бути причиною значних і руйнівних конфліктів, що ми й маємо на прикладі України у конфронтації двох православних організацій. Тому є підстави визначити цю функцію як суперечливу, бо на терені релігійного життя латентно і відкрито відбувається боротьба і протистояння різних культур, яка ще зовсім не досліджена.

Підґрунтям толерантності у релігійному середовищі є висока духовність. Духовністю людини є здатність сприймати світ через особистісні морально-гуманістичні параметри і підпорядковувати свої життєві устремління вищим аксіологічними установкам і орієнтаціям конкретної культури. У разі, коли мова йде про духовність за рамками тієї чи іншої традиційної ціннісно-духовної культури, ми стикаємося з мімікрічною духовністю. З групою штучних синтетичних явищ, іменованих духовними і формально не відмітних від них, але по суті та змістом не є духовними [4, с. 88–91].

Мімікрія, інакше, наслідування духовності, виникає в періоди гострого культурного кризи, коли традиційні ідеали, на яких ґрунтувалася цивілізація, стають незадовільними, а разом з ними під загрозою опиняється все національне надбання. Це є джерелом необхідності «імітувати» відсутні духовні основи з метою продовження існування даної культури. «Духовність – основа будь-якої цивілізації, і трансформація цивілізаційного устрою починається з трансформації духовності. Рівень духовності визначає не тільки якісні параметри культури і цивілізації, а й подальшу її долю» [4, с. 88–91]. Гуманістичні загальнолюдські ідеали – найважливіші складові духовної культури, від наявності яких залежить майбутнє української цивілізації. Якщо процес формування моральних ідеалів припиниться, то неминуче настане духовна криза в суспільстві. Нові покоління через відсутність моральних інтенцій не зможуть підтримувати культурний, економічний і соціальний прогрес. Культура загине, втративши своє духовно-ціннісний вимір. Отже, духовністю людини є здатність сприймати світ через особистісні морально-гуманістичні параметри і підпорядковувати свої життєві устремління вищим аксіологічними установкам і орієнтаціям конкретної культури. У разі, коли мова йде про духовність за рамками тієї чи іншої традиційної ціннісно-духовної культури, ми стикаємося з мімікрічною духовністю. З групою штучних синтетичних явищ, іменованих духовними і формально не відмітних від них, але по суті та змістом не є духовними.

В суперечливому процесі взаємодії релігійного і соціокультурного формується релігійна складова соціокультурної трансформації, в якій переважаючим є не соціокультурна деструкція і консерватизм, а, в умовах перехідного суспільства і загальної його кризи, визначальним є санаційно-оздоровлюючий культурно-аккумулятивний, соціально і національно консолідуючий вплив релігії і церкви, особливо православної, на соціум, на формування національно-культурної ідентичності, етноформуючий процес в цілому, – вважає Є.Борінштейн. Очевидним є формування нової поліфункціональності релігії [4, с. 222].

Саме соціокультурний підхід дозволяє зрозуміти все багатоголосся і багатовимірність релігії як соціально-культурного інституту в суспільстві, що трансформується. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про суттєву розладнаність взаємин основних складових релігії та суперечливість складових релігії як соціального інституту – релігійної ціннісно-нормативної системи (багатоконфесійність), церковної організації та соціально-релігійних відносин (віруючі-віруючі, віруючі-суспільство, віруючі-церква, церква-держава, церква-інші релігійні організації та інші). Тому ефективність соціально-культурного трансформаційного процесу в Україні значною мірою буде залежати від здатності релігій і, особливо, здатності православної церкви розв'язати той комплекс суперечностей, які склались як в самій її організації, у формах відправи, відповідних потребам нової пастви, у відносинах між конфесіями тощо [4, с. 222].

Так, можна зробити висновок, що ідея свободи совісті не є продуктом царства «чистого духу», «чистого розуму». Вона виникла в результаті філософської, соціологічної чи правової рефлексії, є підсумком реального багатоаспектного людського буття, продуктом історичного, соціального досвіду. Саме в процесі історичного розвитку людства свобода совісті закріпилась у гуманістичних ідеях мислителів минулого, конституювалася в законодавчих актах і реальному житті як право, що гарантує недоторканність совісті людини в питаннях її ставлення насамперед до релігії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Толерантність в українському релігійному середовищі як один з найбільш результативних способів збереження соціальної рівноваги, який виступає у ролі парламентаря, запрошує до діалогу, сприяє згладжуванню і поступовому узгодженню протиріч, розв'язанню конфліктних ситуацій

у мультикультурному суспільстві; вона дозволяє релігії у сучасному українському суспільстві виконувати функції «зняття відчуження», «компенсації зняття соціальної залежності», «культурно-регулятивну», «соціально-моральну», «інтеграційну», «функцію збереження і утвердження існуючої соціальної системи», «запобігання конфліктам». Тобто, толерантність – це є активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості в ім'я взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншого культурного, національного, релігійного чи соціального середовища.

На наш погляд, недооцінені культурна та соціальна функції релігії в сучасному суспільстві. Так, релігія відіграє важливу соціокультурну роль в державі. В межах релігійних віровчень формуються єдині зразки почуттів, думок, поведінки людей, єдині цінності, завдяки чому релігія виступає як могутній засіб упорядкування та збереження традицій та звичаїв. Однією з історичних місій релігії, що набуває в сучасному світі все більшої актуальності, є формування відчуття єдності людського роду, значущості неперехідних загальнолюдських моральних норм і цінностей. Однак релігія може бути виразником зовсім інших настроїв, зокрема фанатизму, непримиренності до людей іншої віри тощо.

Список використаної літератури

1. Атаманюк З. М. Духовні та соціальні складники феномену свободи. *Science and Education New Dimension*, Будапешт 2016. IV (17). № 108. Р. 15–18.
2. Атаманюк З. М. Свобода як духовно-суспільний феномен. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 14. С. 3–5.
3. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
4. Борінштейн С. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Одеса : Астропринт, 2006. 400 с.
5. Єленський В. В., Прибенесюк В. Н. Релігія. Церква. Молодь. Київ : А.Л.Д., 1996. 160 с.
6. Компендіум Соціальної доктрини Церкви [Електронний ресурс] / редкол. : Ольга Живиця, Юлія Щербініна [та ін.]. – Київ : ФОП Андрійчин Д. Ю., 2008. 546 с. Режим доступу : https://mihaelkalush.at.ua/_ld/1/134_rc_pc_justpeace.pdf
7. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2023. 608 с.

TOLERANCE IN THE RELIGIOUS ENVIRONMENT OF UKRAINE AS A FACTOR OF SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATIONS

Zoia Atamaniuk

*State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",
Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
Staroportofrankivska str., 26, 65020, Odesa, Ukraine*

The article deals with religion as a socio-cultural phenomenon and a social institution, which is characterized by universal food in society, interconnected with all social institutions, despite its official separation from the state. The purpose of the article is to substantiate the phenomenon of tolerance in the Ukrainian religious environment. We note that religion is closely linked to the national aspirations of the people, their traditions, life, culture. Ukraine is a multi-confessional state and needs understanding and mutual respect for representatives of different denominations, which is not always happening. Religion is characterized by penetration into all areas of being with the preservation of one's own autonomy. With all the diversity of confessional life, religion constitutes a socio-cultural interacting and mutually repulsive system of elements of different strength, intensity of relationships. The analysis gives grounds

for clarifying the integrative function of religion in Ukrainian society: first of all, this function is implemented by means of culture, and therefore it should be defined as socio-cultural integrative. The basis of tolerance in the religious environment is high spirituality. In the process of interaction of religious and socio-cultural, a religious component of socio-cultural transformation is formed, in which socio-cultural destruction and conservatism are predominant, but in the conditions of a transitional society and its general crisis, the remedial and health-resistant, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, socially and accumulative, especially the Orthodox, on society, on the formation of national and cultural identity, the ethno-forming process as a whole. One of the historical missions of religion, which is becoming increasingly relevant in the modern world, is the formation of a sense of unity of the human race, the importance of non-transitional universal moral norms and values.

Key words: religion, tolerance, religious environment, spirituality, socio-cultural transformations.